

Cemil Doğaç İpek, Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi. Ankara: Nobel Yayınları, (2019), ss. 315

Mehmet Çağatay GÜLER¹

Kurumsal bağlamda uluslararası ve hükümetler arası örgütler olarak karşımıza çıkan Türk Konseyi ve Frankofoni'nin uluslararası ilişkiler literatüründe kapsamlı bir şekilde incelenmediğine iştirak etmekteyiz. Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler üzerine yapılan sayısız çalışmanın, bu iki kapalı fakat evrenselliğe kayan örgüt üzerine neden yapılmadığı başlı başına bir tartışma konusudur.

Türk Konseyi ve Frankofoni, her ne kadar dil topluluğu ya da milletler topluluğu olarak kapalı bir yapıda karşımıza çıksa da geniş bir coğrafyayı kapsamakta ve önemli bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu kapsam önemli bir nüfuzu da beraberinde getirmektedir. Ancak her iki örgüt de kurumsallığı, özgünlüğü, etkinliği, geniş nüfusu ve nüfuzu bağlamında derin araştırmaya muhtaçtır. Aynı minvalde bu faziletlere sahip örgütler, uluslararası ilişkiler teorilerince yeteri kadar incelenmemiş ve bir kavrama kavuşturulmamıştır. Keza benzer özelliklere sahip kapalı yapıdaki örgütlerin kıyaslanarak iltibaslarının ve mugayeretlerinin incelenmediğini görmekteyiz. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, bu örgütleri uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında kavramsal bir çerçeve içerisinde inceleyip birbiri ile mukayese eden, Cemil Doğaç İpek'in kaleme aldığı Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi adlı eser, örneği olmayan bir neşriyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip olduğu bu özgünlük kitabı fazlasıyla ilgi çekici kılmaktadır.

Kitap en temelde bahse konu iki örgütü derinlemesine inceleyip karşılaştırarak literatürde bulunan boşluğu doldurma gayesi taşımaktadır. Bu minvalde kolonyalizm sonrası dönemin bir ürünü olarak karşımıza çıkan Frankofoni ile Sovyet kolonyalizmi etkisi altında kalan ve kitabın yazıldığı tarihte Türk Konseyi'ne üyeliği bulunan Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan incelenmiştir. Burada Sovyetler Birliği dönemi kolonyal perspektifte ele alınmış ve 1991 dağılmayı müteakip eskiden hakim olduğu coğrafyada bağımsızlığını ilan eden devletlere post-kolonyal bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu çalışmada kendi içerisinde aynı dili konuşan, post-kolonyalizmin doğrudan bir ürünü olan veya bir şekilde etkisi altında kalan iki uluslararası örgütün yapıları ve siyasetleri etraflıca tartışılmaktadır.

Kitabın ana argümanı Frankofoni gibi post-kolonyalizm ürünü olan uluslararası örgütlerin post-kolonyal durum arz eden Türk Konseyi gibi örgütlere nazaran daha müstesna ve daha etkin performans gösterdiğidir. Söz konusu argümanı açıklarken post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisinden istifade edilmiş, bu minvalde oldukça başarılı bir kavramsallaştırma ortaya konulmuştur. İlk bölümde, okuyucuda arka plan bilgisi oluşturabilmek adına, uluslararası örgütlerin ontolojisi detaylıca incelenmiş ve farklı epistemolojik yaklaşımlara da yer verilmiştir. Bu bölüm aynı zamanda diğer epistemolojik yaklaşımların da yerinin görülebilmesi ve kıyas edilebilmesi açısından önem arz ederken, kapsamlı bir teorik çerçeve de sunmaktadır. İkinci bölüme baktığımızda kitabın temel yapısını şekillendirdiğini ve çalışmanın özünün burada toplandığını görmekteyiz. Zira bu kısımda her iki örgütün ontolojisine yer verilirken, post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisi detaylandırılmış, mukayese yapılabilmesi için önem arz eden temel kavramlar ve konular açıklanmıştır. Üçüncü bölüm kitabın en kapsamlı bölümüdür. Her iki örgüt işleyişleri, organizasyon yapıları ve kurumsal kimlikleri bakımından etraflıca incelenmiş ve mukayese edilmiştir.

Kitabın kaynakçasını incelediğimizde, belki de en güçlü yanının kitap yazılırken istifade edilen eserler olduğunu görmekteyiz. Zira burada listesi verilen eserler gerek uluslararası ilişkiler külliyatında gerekse

¹ Doktora Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8604-0449, cagatay.guler@bilkent.edu.tr

uluslararası örgütler özelinde önde gelen, geniş etkiye ulaşmış eserlerdir. Bu noktada yazarın alan hakimiyeti gözlemlenmektedir. Filhakika, kitabın ilk bölümünde uluslararası örgütlerin epistemolojisine dair geniş bir biçimde sağlanan teorik bilgi bu geniş kaynakçanın analizinin eseridir.

Frankofoni'nin tekemmül-ü mebadını teşkil eden mefkûre Fransızcanın yalnızca bir ülkenin vatandaşlığı olarak değil, ulus ötesi ve kapsayıcı kültürel bir kimlik olarak tasavvur edilmesidir. Kolonyal dönemi takip eden süreçte Afrika ve Asya ülkelerinde Fransızcanın ülke eğitiminde, siyasetinde ve bürokrasisinde etkisini sürdürmesi bu noktada yazarın argümanını desteklemektedir. Fransa perspektifinden bakıldığında bu örgütün siyasi bir nüfuz aracı olarak istimal edildiği görülmektedir. Ayrıca Fransa'nın, bu örgüt üzerinden Asya'dan Afrika'ya geniş bir coğrafyada doğrudan müdahale imkanları elde ettiği ve diplomatik araçlarını çeşitlendirdiği tartışılmaktadır. Frankofoni'nin öne çıkan yönü, yazarın da vurguladığı gibi post-kolonyalizmin ürünü olarak tek bir dil alt yapısı üzerine kurulmuş olmasıdır (s.123-124; 283). Öte yandan, post-kolonyal durumun arz ettiği Türk Konseyi'nde ise bu ortak dil yakalanamamış, her ne kadar aynı dil konuşuluyor olsa da farklı lehçe, ağız, şive vb. var olması önemli bir eksiklik/dezavantaj olarak görülmektedir. Yazarın da tabiriyle Türk kökenli halkların kolektif bir kişiliği olarak Türk Konseyi, nevi şahsına münhasır niteliklere sahip; üye ülkelerin ekseriyeti eski Sovyet ülkelerden oluşan ya da post-Sovyet coğrafyada bulunan önemli bir örgüttür (s.282). Fakat, bilhassa Stalin döneminde tanıklık ettiğimiz asimilasyon ve Sovyetleştirme politikaları, bu coğrafyada bulunan halkları ve devletleri kendi kimliklerinden, kültürlerinden ve tarihlerinden koparmıştır. Uzun yıllar maruz kalınan bu politikalar, filhakika bu örgütün bütünleşmesini ve performansını menfi etkilemiştir. Post-kolonyalizmin etkisiyle ortaya çıkan dil farklılaşması iki örgütü performans ve bütünleşme noktasında ayıran en önemli faktör olarak nitelendirilmektedir. Nihayetinde, iki örgüt kıyaslandığında Frankofoni'nin daha başarılı bir performans sergilediği ve bunun altında yatan faktörün de Türk Konseyi'ne üye üç ülke üzerinde arz eden post-kolonyal durum olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kitapta kullanılan metotlar ve kaynak çeşitliliği, çalışmanın öne çıkan güçlü yanları arasındadır. Bu noktada çalışmanın konusunu oluşturan her iki dildeki (Fransızca ve Türkçe) birincil kaynakların kullanılması kitabın argümanını güçlendirmiş ve içeriğinde önemli bir çeşitlilik sağlamıştır. Aynı zamanda konunun uzmanı akademisyen, bürokrat ve siyasetçilerle yapılan mülakatlar araştırmanın bütünlüğünü, içeriğini ve metot zenginliğini desteklemiştir. Literatürdeki eksikğin doldurulmasından ziyade, yazarın güçlü bir metodoloji ve teorik çerçeve ile bunu başarmış olması filhakika bu kitabın en öne çıkan vasfıdır. Yazarın güçlü yanları ise alana, konuya ve bölgeye dair haiz olduğu literatür hakimiyetinin yanı sıra her iki örgütü de kendi dilinde inceleyebilecek dil yetisine sahip olmasıdır. Genel itibarıyla kitabın metodolojik ve teorik açıdan bir eksikliğin bulunmadığı görülmektedir. Kitap kapsamı doğrultusunda amacına ulaşmaktadır. Burada değinilebilecek nokta yazarın Türk olmasının Türk Konseyi'ne yanlı ve Frankofoni'ye karşı ideolojik bir bakış açısıyla yaklaşma ihtimalidir. Fakat yapılan mukayese ve varılan sonuç itibarıyla bu yönde bir yaklaşımın söz konusu olmadığına da altını çizmemiz gerekmektedir.

Genel olarak toparlamak gerekirse, Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi adlı değerlendirmeye tâbi kitabı okurken bahse konu iki teori (post-kolonyal teori ve medeniyetler teorisi) bağlamında uluslararası örgütleri inceleyen başka bir kitaba rast gelmediğimi vurgulamak ve aslında bu iki kuramsal yaklaşımın her iki örgütü de tanımlarken ne kadar faydalı olabileceklerini iştirak ettiğimi belirtmek isterim. İki örgütün de ontolojisi; ikisine dair detaylıca işlenen önemli kavram ve kuramlar; her ikisinin de kurumsal örgütlenmesi muvacehesinde yapılan geniş çaplı analizler ve mukayeseler, okuyucuya önemli bir alan bilgisi sunmaktadır. Bunun yanı sıra, bu kitap yalnızca Türk Konseyi'ne dair içerdiği geniş bilgi ve analizler ile de literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu kitap vesilesiyle, günümüzde Türk Konseyi'nin Frankofoni gibi bütünleşememesinin ve benzer minvalde etkiye ulaşamamasının sebebinin, Sovyetler Birliği sonrası üye ülkeler üzerinde arz eden post-kolonyal durumunun olduğunun farkına varılmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmayla yukarıda özetlenen içeriği ve kavramsal çerçevesi ile uluslararası ilişkiler ve uluslararası örgütler literatürüne özgün bir katkı sağlayan Cemil Doğan İpek'in kitabını, tüm bölge çalışmaları ve uluslararası ilişkiler öğrencilerine tavsiye eder, ufuk açıcı olacağına altını çizirim.